

Dorđe MILOVIĆ

Tokom godine 1782. teška glad zahvatila je Boku Kotorsku. Glad je izbila kao posljedica velike suše i tokom čitave godine skoro je paralizirala normalan život ovoga kraja. Narod je umirao od gladi, narodni glavari neprekidno su kod mletačkih vlasti urgirali što hitniju pomoć u hrani, a u krajnjoj nevolji i da bi spasili samo gole živote pojedinci, pa čak i veće grupe, pokušavali su odlazak u Carigrad. Jedan podatak govori čak o tome da narod, nemajući drugog izlaza, upotrebljava koru od klenovine da bi od nje pravio hleb. (1)

Sačuvani dokumenti mletačkih arhiva (2) pružaju nam o tome mnoštvo interesantnih dokaza i evo što o njima svjedoče:

Grbaljski knez Marko Ljubanović javlja vanrednom providuru Kotora Danijelu Barbaro da narodu Grblja, usljed nezapamćene suše, ne preostaje ništa drugo do li da umre od gladi. Da bi se narodu pomoglo i da bi se spriječilo iseljavanje naroda (3) traži od mletačkih vlasti hitnu pomoć. (4) Istu vijest, jedan dan kasnije (9. juna 1782. god.) šalje vanrednom providuru i knez Vojin Bojković iz Grblja napominjući da narod, usljed suše i neimaštine, čeka kod kuće smrt od gladi. (5) Konte Jovo Tujković iz Grblja (9. juna 1782. god.) o istoj stvari i identičnoj situaciji piše vanrednom providuru Barbaro. (6) Od 20. juna iste 1782. godine imamo i pismo koje je Komunitad grbaljska uputila Danijelu Barbaro i kojim obavještava vanrednog providura da usljed velike suše narodu prijeti glad pa od providura i mletačkih vlasti traži hitnu pomoć u hrani. (7) Narod Maina u vezi ove situacije održao je i posebni zbor, sa kojeg zbora Luka Knežević upućuje mletačkoj vlasti pismo kojim traži za narod hitnu pomoć u novcu ili u kukuruzu i biškotu (suvom hlebu, dvopeku) jer da narod umire od gladi. (8) Pismo koje vanrednom providuru Kotora upućuje 25. jula iste godine knez Pobora puno je negodovanja i neuobičajeno oštro. Njime knez obavještava mletačku vlast da se mnogi ljudi iz njegove knežine javljaju »za odlazak po svijetu iz ljute nevolje«, jer da kod kuće umiru od gladi. Stavljajući istovremeno do znanja mletačkoj vlasti da će — ukoliko vlast ovome teškom stanju ne nađe lijeka — ova važna granica (9) ostati uskoro bez čuvara, u kom slučaju otklanja od sebe svaku odgovornost. (10) Par dana nakon ovoga (tačnije: 29. jula iste godine) kneževi Pobora i Brajića (Damjan Knežević

i Ivan Martinović) traže novim pismom od mletačke vlasti hitnu pomoć, a istovremeno prijetu političkim reperkusijama ako se hitno ne priskoči u pomoć narodu. U pismu, naime, otvoreno navode da narod prijeti da će napustiti čuvanje granice, »što bi nemirni Crnogorci jedva dočekali da okupiraju ovaj kraj principove teritorije«. (11)

Da je ovakva situacija (glede gladi i krajnje nestašice hrane) bila ne samo u Boki nego i u susjednim krajevima možemo zaključiti iz sačuvanog pisma mletačkog vice-konzula u Spiču Stefana Giorgio, kojeg je ovaj 20. juna iste 1782. godine uputio vanrednom providuru Danielu Barbaro, a kojim mu, između ostalog, javlja da je i tamo velika suša uništila sve usjeve, da se ne može ništi sijati i da narodu prijeti velika glad. (12)

Sasvim je razumljivo da ovakova krajnje kritična situacija na području Boke nije mogla ostati bez odgovarajućih političkih implikacija. Turci su, naime, htjeli da ovu situaciju iskoriste pa su pokušavali da na mletačku teritoriju i to upravo u ove krajeve ubacuju svoje ljude sa specijalnim zadatkom da prikupljaju nezadovoljnike, da ih novčano darivaju i vrbuju za tursku vojsku. O tome nam svjedoči pismo od 2. avgusta 1782. godine koje u ime Risanske komunitadi pišu mletačkoj vlasti kapetan Luketa Čelović i sudije Komunitadi. Iz ovog je, naime, pisma vidljivo da Čengić Zafer-paša potajno šalje svoje ljude u ove krajeve, da ovi vrbuju vojnike i »darivaju« svakoga sa po dva sekina mjesečno. Obavještavaju da je Komunitad izdala narodu proglas da ne nasjedaju ovim turskim agentima. (13) No i pored ove predostrožnosti turski agenti su imali uspjeha. To se očigledno vidi iz pisma od 7. avgusta iste godine, kojim kapetan i sudije Risanske komunitadi dostavljaju mletačkoj vlasti spisak ljudi koji su se prijavili za službu kod Zafir-paše Čengića. (14) Komunitad je poslala za njima potjeru. Pošlo im je čak za rukom da četvoricu od njih vrata. O ovome govori pismo generalnog providura iz Zadra Pavla Boldu od 11. septembra iste 1782. godine, (15) koje je interesantno još i zbog toga što je iz njega vidljivo da su se čak generalnom providuru u Zadru obračali: Komunitad risanska, Komunitad Pobora, kapetan Vojin Bojković iz Grblja i komandant Risna kapetan Longo, te da se svi oni slažu u tvrdnji da je stanje ishrane stanovništva vrlo zabrinjavajuće. Međutim, ni narednih nekoliko mjeseci situacija se nije mijenjala. Iz pisma kojeg 17. decembra iste 1782. godine piše kapetan milicije u Risnu Antun Longo vanrednom providuru Kotora Danielu Barbaro vidi se da narod i dalje gladije i — što je posebno interesantno — da u nestašici žita upotrebljava za hleb koru od klenovine. (16)

Komunitad dobrotska je, ne čekajući pomoć od mletačkih vlasti, i sama sa svoje strane pokušala preduzeti određene mjere da se postojeće zalihe hrane učine dostupnim narodu koji gladije. Iz dopisa kojeg je ova Komunitad uputila 30. juna iste godine vanrednom providuru Kotora vidi se da je Komunitad dobrotska objavila proglas narodu kojim se pozivaju svi imućniji trgovci da pruže pomoć narodu koji oskudijeva. (17) Nije nam na žalost poznat efekat ovog proglašenja.

Mletačka vlast je, sa svoj strane, preduzimala izvjesne mjere u pravcu da glad suzbije i narodu osigura nešto hrane, ali u tom nije bilo nekog očiglednijeg uspjeha, ponajviše zbog sporosti transporta, pošto se u okolini ugroženih krajeva teško moglo nabaviti štogod za hranu. Aktivnost

mletačkih vlasti u ovom pravcu možemo isto tako dobrim dijelom pratiti iz sačuvanih dokumenata koji se na ovo pitanje odnose. Evo slike koju nam ti dokumenti pružaju.

Vanredni providur Kotora Daniel Barbaro izvijestio je odmah o ovoj situaciji generalnog providura u Zadru Paola Boldu, koji mu 22. avgusta iste 1782. godine javlja da je podnio Senatu njegov izvještaj o hitnoj potrebi za hranom koju treba dostaviti ugroženom stanovništvu ovoga kraja. Ma da postoji zabrana izvoza hrane iz Albanije, generalni providur izražava mišljenje da ima mogućnosti da se skadarski paša odobrovolji na popuštanje, kao što je već bio slučaj sa jednom ulcinjskom tartanom, koju je paša propustio zahvaljujući uručenom mu poklona. (18) Isti generalni providur 10. septembra 1782. godine piše vanrednom providuru Kotora i daje mu instrukcije da trgovce na svom području nastoji nagovoriti da se pobrinu za nabavku žita za stanovništvo koje je u velikoj oskudici, (19) a jednim ranijim pismom (od 24. jula iste godine) već mu je bio naložio da preporuči mletačkom konzulu u Draču da nastoji — ako bi te godine žetva kukuruza bila obilna — da rezervira izvjesnu količinu za ovaj ugroženi kraj. (20)

Mletačke su vlasti pokušavale angažirati što više brodova za dovođenje hrane, ali ne uvijek sa uspjehom. Karakteristično je u tom smislu pismo od 29. juna iste godine, kojim kapetan Stoliva izvještava vanrednog providura Barbaro da se u luci ne može naći nijedan brod koji bi se mogao staviti na raspolaganje za dovoz hrane narodu.

Po svemu sudeći mletačke su vlasti preduzimale i određene prisilne mjere i sprovodile strogu kontrolu u pogledu kretanja trgovačkih brodova sa hranom. U tom pravcu interesantno svijetlo nam bacaju slijedeći dokumenti:

Iz jednog službenog pisma, koje je 3. januara 1782. godine (22) upućeno u Herceg-Novi vanrednom providuru Danielu Barbaro, (23) vidi se da se od vanrednog providura traži da u Kotor uputi jedan brod sa žitom, koji se momentalno našao usidren u Rosama, pa bez obzira što je teret ovoga broda bio određen za Levant. (24)

Iste godine i istog mjeseca (7. januara 1782. godine — po mletačkom računanju) lučki kapetan iz Rosa obavještava pismom vanrednog providura Barbaro da je u Rose stigao brod Marka Lipovca iz Prčanja sa teretom ječma i kukuruza iz Moreje. Teret je određen za Trst i prevozi se za račun jednog risanskog trgovca. (25) Ne znamo da li je vlast ove brodove prisilno zadržavala i njihove terete izlagala prodaji za ishranu gladnog stanovništva Boke (jer u tom pravcu ne raspoložemo sačuvanim dokumentima), ali nam to izgleda sasvim vjerovatno čim su lučke vlasti morale hitno izvještavati vanrednog providura kad primijete kakav brod sa teretom namijenjen za neku luku van ugroženog područja. Prateći sudbinu ovog broda nailazimo i na još jedno pismo lučkog kapetana iz Rosa (sa istim datumom) iz kojeg se vidi da je on odmah službeno upozorio patrona Marka Lipovca da ne smije vršiti nikakvo istovariavanje tereta sa svog broda bez prethodnog providurovog naređenja. (26)

Vrlo je vjerovatno da je i u samom zalivu Boke brodovima koji su prevozili hranu prijetila opasnost od napada, pljačke i razvlačenja od strane gladnog naroda. U tom pravcu svjedoči nam jedno pismo od 27. januara iste godine upućeno iz Kotora vanrednom providuru Danijelu

Barbaro u Herceg-Novu, kojim se traži da se brod Nikole Kortine, sa tovarom žita i brašna upućenim za Kotor, čim stigne iz Dalmacije uputi u Kotor pod pratnjom. (27)

No, kolikogod je situacija bila teška i bez obzira što ju nije bilo moguće u potpunosti i brzo sanirati, ipak bi se iz raspoloživih dokumenata dalo zaključiti da je mletačka vlast u Boki, u svojim nastojanjima da ovu glad suzbije ili umanja, imala i znatnih uspjeha. Evo dokumenata koji ovu našu tvrdnju potkrepljuju:

Kapetan Stoliva piše vanrednom providuru Danielu Barbaro 9. juna 1782. godine: da je objavio narodu Stoliva da je stigla hrana (kukuruz) u Herceg-Novu i da se odmah pobrinu da ju pridignu. (28) Svojim aktom od 2. jula iste godine Komunitad Prčanja zahvaljuje mletačkoj vlasti na brizi koju pokazuje pri pružanju pomoći siromašnom narodu u ovoj nerodnoj godini. (29) Iz Herceg-Novoga 24. avgusta 1782. godine javljaju vanrednom providuru Barbaro da je u Rose stigla jedna ulcinjska tartana sa teretom ječma, kojeg je vlasnik izložio prodaji na malo u Herceg-Novom. (30) Pismom od 30. avgusta iste godine lučki kapetan Rosa obavještava da je u Rose stigla jedna mala tartana iz Bara, pod zapovjedništvom Staniše Stjepana, sa teretom boba. (31) Iste godine 2. avgusta mletački konzul iz Drača javlja vanrednom providuru Kotora da je u Drač stigao brod nekog kapetana Andrije iz Dobrote (prezime se ne navodi) i da će se on (konzul) postarati da nabavi kukuruza za ovamošnje oskudno stanovništvo. (32) Najzad i sam generalni providur iz Zadra Paolo Boldu (u pismu od 29. jula iste godine, upućenom vanrednom providuru Kotora) hvali vanrednog providura Daniela Barbaro za njegovo zauzimanje u pružanju pomoći narodu, izražavajući radost što je čuo da su stigle tri ulcinjske tartane sa žitom koje će se dijeliti narodu. (33)

Bilješke:

1. AHN (Arhiv Herceg-Novog): fasc. 271/PUMA (Političko-upravni mletački arhiv), list 30; — 2. Pojavu možemo pratiti zahvaljujući sačuvanoj dokumentaciji Političko-upravnog mletačkog arhiva Providurata u Herceg-Novom, koja se danas čuva u Arhivu Herceg-Novog; — 3. Misli se na već spomenuto iseljavanje u Carigrad; — 4. AHN: fasc. 271/PUMA, str. 3 (pismo datirano 8. juna 1782. god.). Tamo gdje je paginacija dokumenata vršena po stranicama navodimo stranice, a tamo gdje postoji samo folijarna oznaka navodimo oznaku po listovima. Naime, dokumenta u ovoj fascikli su različito numerirana: negdje po stranicama, a negdje po listovima; — 5. AHN: fasc. ista, str. 3—4; — 6. AHN: fasc. ista, list 4; — 7. AHN: fasc. ista, list 5; — 8. AHN: fasc. ista, list 6—7 (pismo je bez oznake datuma); — 9. Misli se na ovaj dio mletačke granice prema Crnoj Gori; — 10. AHN: fasc. ista, list 15; — 11. AHN: fasc. ista, list 10; — 12. AHN: fasc. ista, list 4—5; — 13. AHN: fasc. ista, list 16; — 14. AHN: fasc. ista, list 16; — 15. AHN: fasc. ista, list 36; — 16. AHN: fasc. ista, list 30; — 17. AHN: fasc. ista, list 5; — 18. AHN: fasc. ista, list 34; — 19. AHN: fasc. ista, list 35; — 20. AHN: fasc. ista, list 14. — Sumnjamo da je ovaj pokušaj mogao uroditi plodom pošto iz pisma mletačkog konzula u Draču od 20. juna iste godine (o kojem je naprijed bilo riječi) saznajemo da je i

tamo velika suša »sve uništila« i da narodu prijeti velika glad; — 21. AHN: fasc. ista, list 5; — 22. Treba imati na umu da se radi o mletačkom računanju vremena, prema kojem nova godina počinje sa 1. marta. Prema tome, ovdje se u stvari radi o datumu: 3. januara 1783. god.; — 23. Ne može se utvrditi ko je ovo pismo pisao jer je istrulilo od vlage i uništen baš onaj dio ovog dokumenta na kojem se nalazio potpis; — 24. AHN: fasc. ista, list 25; — 25. AHN: fasc. ista, list 26; — 26. AHN: fasc. ista, list 27; — 27. AHN: fasc. ista, list 23; — 28. AHN: fasc. ista, list 8; — 29. AHN: fasc. ista, list 6; — 30. AHN: fasc. ista, list 18; — 31. AHN: fasc. ista, list 20; — 32. AHN: fasc. ista, list 12; — 33. AHN: fasc. ista, list 9.

DATA FROM VENETIAN ARCHIVES

ABOUT HEAVY HUNGER PERIOD IN BOKA KOTORSKA IN YEAR 1782

Djordje MILOVIĆ

In 1782, heavy hunger (caused by dry climate) spreaded in Boka Kotorska. As a result of this, there was starvation, so that people used to grind maple bark in order to make bread.

Peoples representatives asked for help from Venetian authorities. They attempt to help different ways: by trying to buy food from Albania (without success), stopping allships with food and giving the content on sale etc. The Turks in the neighbourhood used this situation to, hire people in their army as soldiers.

Author of this article used Venetian archives documentation as a certificate in order to present this events.

O ALKEMIJI I ISTARSKIM ALKEMIČARIMA

Vilim TONKOVIĆ

Nastanak alkemije datira iz doba helenističkog Egipta na temelju dostignuća egipatske metalurške tehnike i grčke orfičke i novoplatonske mistične filozofije. (1)

Najstariji alkemistički tekst su tzv. hermetičke knjige, koje navodno potiču od Hermesa Trismegistosa, odnosno boga Totha. (1) U tim je knjigama navodno bila obuhvaćena sva tadašnja nauka, uključivo i medicina i alkemija.

U antičkom Egiptu je bilo već dobro poznato dobivanje slitina iz raznih kovina koje su nalikovale na zlato, pa tako i služile za kovanje lažnog novca. To je i bio razlog da je Dioklecijan 296. g. bio naredio da se spale svi egipatski rukopisi u kojima su bile upute za pravljenje patvorenog srebra i zlata. I tako je bila uništena sva stara alkemistička literatura izuzev jednog rukopisa iz III st. (nađenog u Tebama XIX st.). U njegovom papirusu V nalazi se jedan recept u kojem se zlato navodi kao glavni lijek protiv više bolesti.

Sačuvao se je i izvjestan broj grčkih alkemističkih tekstova od IV do VIII st. Pripisuju ih raznim autorima od kojih su neki istorijske ličnosti (Zosim, Sinesije, Olimpiodor). Pisci tih tekstova bili su uvjereni u mogućnost pretvorbe nekih kovina u zlato, ali nema nikakvih podataka o važnosti zlata za medicinu. (1)

U Kini se je u vezi sa taoističkom filozofijom razvila posebna vrsta spekulativne alkemije (Hui Nan Ten, Chi K'ang). (1)

U antičko doba i u ranom srednjem vijeku alkemija se je razvijala gotovo samostalno, odnosno odvojeno od medicinske kemije. U djelima Dioskurida, Galena i drugih antičkih pisaca, kao i u djelima rano srednjevjekovnih bizantskih farmakologa, nema nikakvog traga alkemističkim idejama. (1)

Kasniji latinski srednjevjekovni pisci upoznali su preko Bizanta i Španije arapsku alkemiju u kojoj se tek povezuje alkemističko oplemenjivanje kovina i liječenje čovjeka i gdje se ističe da se alkemistički postupci (destilacija) mogu upotrijebiti i za priređivanje lijekova (alkohol, kamfor, ambra, betel, krotonovo i sandalovo ulje, muškatni orah).

Arapski učenjaci su pisali mnogo jasnije i stvarnije o kemijskim postupcima nego grčki alkemičari, a uz to su još bili proširili i područje i ciljeve alkemije. (1) Imena arapskih alkemičara bila su latinizirana. Tako